

Dokument o profesi konzervátora-restaurátora AMG

vytvořený pracovní skupinou Komise konzervátorů-restaurátorů
Asociace muzeí a galerií České republiky

Struktura a hlavní linie tohoto dokumentu byly přijaty členy Komise konzervátorů-restaurátorů AMG na plenárním zasedání 4. září 2007.

Důvodová zpráva

Smyslem tohoto dokumentu je stanovit základní cíle, zásady a požadavky na profesi *konzervátora-restaurátora* a jeho roli při ochraně kulturního dědictví v *muzeích* a *galeriích* České republiky.¹

Muzea jsou povinována společností uchováváním kulturního dědictví s důrazem na zachování maximální *komplexní hodnoty* každého sbírkového předmětu.

Tento dokument byl vytvořen na podporu a obranu specificky muzejního přístupu k ochraně předmětů kulturního dědictví. Tento přístup spočívá v především uplatňování *preventivní konzervace*, která umožňuje průběžnou a efektivní ochranu *komplexní hodnoty muzejních sbírkových předmětů*. Jestliže to okolnosti vyžadují, je možno přistoupit k sanační konzervaci či restaurování. Nezbytnou součástí tohoto systému jsou kvalifikovaní muzejní *konzervátoři-restaurátoři*, jejichž hlavní povinností je ochrana sbírek. *Konzervátor-restaurátor* má právo vykonávat svou činnost bez omezení profesní svobody a nezávislosti v rámci právního řádu České republiky a Evropské unie.

V českých zemích dosud nebyla profese *konzervátora-restaurátora* pracujícího s muzejními sbírkami jasně definována, proto je nutné v zájmu profese přesně určit obor působnosti *konzervátora-restaurátora*, stanovit požadavky na náplň a rozsah jeho vzdělání, a vymezit ho vůči jiným profesím.

Dokument je deklarací profesních zásad Komise KRP AMG pro domácí i zahraniční partnery. Zanedbání principů tohoto dokumentu se neslučuje profesionálním přístupem k oboru a poškozuje ho. Asociace muzeí a galerií České republiky provádí prostřednictvím KoKR dohled nad dodržováním Dokumentu o profesi konzervátora-restaurátora AMG u svých členů.

Předkládaný dokument vznikl na základě rozsáhlé diskuse a s využitím následujících materiálů:

Profesní kodex konzervátora-restaurátora ICOM-CC (1986), ICOM Code of Ethics for Museums (2004), Dokument z Vantaa (2000), Victoria & Albert Museum Conservation Department Ethics Checklist (1994, 2004), E.C.C.O. Professional Guidelines I-III (2002-2004), AIC Code of Ethics and Guidelines for Practice (1994).²

¹ Tento dokument je závazný pro všechny členy AMG ode dne schválení sněmem této organizace.

² Viz Použité zdroje

Preambule

Asociace muzeí a galerií České republiky,

vědoma si nezbytnosti zajistit účinnou ochranu komplexní hodnoty muzejních sbírkových předmětů a v této souvislosti významu nezávislého, kvalifikovaného a osobně odpovědného výkonu profese muzejního konzervátora - restaurátora pro stav a uchování sbírek a uchování přírodního a kulturního dědictví společnosti,

vydává

t e n t o

DOKUMENT O PROFESI KONZERVÁTORA - RESTAURÁTORA ASOCIACE MUZEÍ A GALERIÍ ČESKÉ REPUBLIKY

1. Vymezení profese konzervátora - restaurátora

Činnost konzervátora – restaurátora

1.1 *Konzervátoři-restaurátoři* se podílí na všech činnostech *muzea*, které se týkají *muzejních sbírkových předmětů*. Měli by spolurozhodovat o podmínkách, za jakých budou sbírky deponovány, prezentovány, transportovány nebo studovány, protože zachování dobrého fyzického stavu předmětů je základní podmínkou všech těchto činností.

1.2 *Konzervátor-restaurátor* se při výkonu profese řídí standardními vědeckými postupy, kterými jsou výzkum pramenů, analýza, interpretace a syntéza. Tento přístup umožňuje nejefektivněji poznat význam předmětu, získat tak nové vědecké poznatky a uchovat jej pro budoucnost.

1.3 Činnost *konzervátora-restaurátora* se skládá z průzkumu, *preventivní konzervace*, *sanační konzervace* a *restaurování muzejních sbírkových předmětů*. Tato činnost se souborně označuje jako *zásah*.

1.4 Každý *zásah* musí být dokumentován písemnými a obrazovými záznamy a trvale uložen, nejen pro možnost dalších budoucích *zásahů*, ale i jako podklad pro průběžnou revizi všech učiněných kroků.

1.5 Průzkum je úvodní krok, který má napomoci získat veškeré dostupné informace o předmětu s využitím metod humanitních i přírodních věd. Při průzkumu jsou zjišťovány především informace vztahující se ke vzniku, používání a současnému stavu předmětu. Průzkum stanovuje strukturu, materiál a způsob vzniku předmětu, rozsah a příčiny jeho degradace, změn, nánosů a ztrát a všechna tato zjištění musí být dokumentována. Při průzkumu je zpravidla nutno spolupracovat i s *kolegy*. Průzkum významně přispívá k objasnění a stanovení *komplexní hodnoty* předmětu.

1.6 *Konzervátor-restaurátor* musí být schopen vyhodnotit výsledky průzkumu a na jejich základě navrhnout vhodný postup ošetření.

1.7 *Preventivní konzervování* je činnost vedoucí ke zpomalení nebo zastavení degradace či poškozování *muzejních sbírkových předmětů* systematickou kontrolou a případnou úpravou prostředí tak, aby předměty setrvaly v pokud možno nezměněném stavu za všech situací, v nichž se mohou nacházet.

1.8 *Sanační konzervování* spočívá v ochraně *muzejního sbírkového předmětu* pomocí systému přímých *zásahů* stabilizujících jeho fyzický stav při maximálním úsilí o nenarušení *komplexní hodnoty* předmětu.

1.9 *Restaurování* je činnost, která obnovuje *celistvost-integritu* předmětu na určitém známém stupni jeho historického vývoje. Hlavním důvodem je dosažení srozumitelnosti předmětu. V určité míře tak dochází k obnovení dřívější estetické, technické, hudební aj. funkčnosti-účinnosti předmětu. *Restaurování* zahrnuje nejen doplňování chybějících či silně poškozených prvků, ale také odstranění těch prvků, které srozumitelnost nebo funkčnost-účinnost předmětu omezují.

Při *restaurování* dochází ke změně komplexní hodnoty *muzejního sbírkového předmětu*.

Odlišnost od příbuzných oborů

1.10 Základním kritériem pro odlišení profese *konzervátora-restaurátora* od jiných vědních oborů, výtvarných činností a řemesel je, že svou činností nevytváří nové předměty, ani nevěnuje většinu své pozornosti širokému poznání někdejší společenské reality.

1.11 Přestože právo provádět sanační konzervování nebo restaurování má pouze *konzervátor-restaurátor*, ostatní obory mohou svými poznatky napomáhat při ochraně *muzejních sbírkových předmětů*.

2. Vzdělání konzervátora-restaurátora

2.1 Od počátku vzdělávání musí být studenti vedeni k pochopení skutečnosti, že každý předmět je jedinečný. Studium a vědecká příprava *konzervátora-restaurátora* by měla zahrnovat následující oblasti:

- etické principy *konzervace* a *restaurování*
- historie *konzervace* a *restaurování*
- společenské vědy (muzeologie, historické vědy, dějiny hmotné kultury, dějiny umění, archeologie, etnologie, filozofie a jejich aplikace)
- přírodní vědy (chemie, fyzika, biologie a jejich aplikace)
- historie materiálů a technik, technologií a výrobních procesů včetně výtvarných
- identifikace a studium degračních procesů
- metody dokumentace
- metodika vědeckého výzkumu
- průzkum a jeho interpretace
- teorie, metody, techniky a materiály *preventivní konzervace*
- teorie, metody, techniky a materiály *sanační konzervace* a *restaurování*
- reprodukční techniky a výroba kopií
- právní problematika (profesní předpisy, legislativa týkající se kulturního dědictví, pojištění, obchodní a daňové právo atd.)
- management
- bezpečnost a ochrana zdraví při práci, ochrana životního prostředí
- komunikace a informační technologie

2.2 Kvalifikovaný *konzervátor-restaurátor* by měl být absolventem magisterského studia na univerzitě.

2.3 Teoretická ale i praktická výuka se musí řídit vědeckou metodikou, jenž vede k rozvoji schopností řešit problémy *konzervace* a *restaurování* systematickým přístupem, užitím precizního výzkumu a kritickou interpretací výsledků.

2.4 Praktická část vzdělání musí zahrnovat *zásahy*, které by měly dobře dokumentovat diskutovanou problematiku. Příklady v praktických cvičeních by měly nabízet co nejširší možnosti zohlednit všechny teoretické, metodické a etické aspekty *konzervace* a *restaurování*.

2.5 Podstatnou součástí každého vzdělávacího programu je odborná praxe.

3. Etický kodex

3.1 *Konzervátor-restaurátor* musí pracovat podle zásad etického kodexu bez ohledu na charakter a povahu *muzejního sbírkového předmětu*.

3.2 *Konzervátor-restaurátor* musí respektovat *komplexní hodnotu* předmětů svěřených do jeho péče.

3.3 *Konzervátor-restaurátor* má právo vykonávat profesi bez omezení své svobody a nezávislosti ve smyslu tohoto kodexu. *Konzervátor-restaurátor* má právo odmítnout jakýkoliv požadovaný *zásah*, o kterém se domnívá, že je v rozporu s tímto kodexem.

3.4 *Konzervátor-restaurátor* se musí snažit o rozšiřování svých znalostí a dovedností, aby stále zvyšoval kvalitu své práce.

3.5 *Konzervátor-restaurátor* pracuje přímo s předměty kulturního dědictví a je osobně zodpovědný vlastníkovvi či správci a společnosti.

3.6 *Konzervátor-restaurátor* má právo na všechny důležité informace, které by mu mohly pomoci při vlastním *zásahu*. Ty mu poskytne vlastník či správce předmětu.

3.7 Vůči vlastníkovvi či správci *muzejního sbírkového předmětu* má *konzervátor-restaurátor* povinnost informovat jej o *zásazích*, předložit mu všechny možnosti a obhájit zvolený postup.

3.8 *Konzervátor-restaurátor* nesmí v žádném případě zatajovat informace důležité pro pochopení *zásahu* a musí je zpřístupňovat dle platné legislativy.

3.9 *Konzervátor-restaurátor* upřednostňuje *preventivní konzervaci* před *sanační konzervací* a *restaurováním*. Pokud je sanační zásah nutný, měl by být omezen na nezbytně nutnou míru.

3.10 Pokud by *sanační konzervace* nebo *restaurování* mohly poškodit *autenticitu* předmětu do té míry, že hrozí devalvace jeho *komplexní hodnoty*, je *konzervátor-restaurátor* povinen projednat s vlastníkem či správcem předmětu vyhotovení kopie.

3.11 *Konzervátor-restaurátor* by měl používat takové postupy, přístroje a látky, které dle současného stavu vědění nejméně poškozují materiál předmětu. Vlastní *zásah* a použitý materiál by měly co nejméně omezit jakýkoliv budoucí *zásah*. Nově použitý materiál by měl být snadno a kompletně odstranitelný.

3.12 *Konzervátor-restaurátor* může z *muzejního sbírkového předmětu* odstranit část materiálu pouze z důvodu komunikace či ochrany předmětu. Odstraněné části musí být dokumentovány, pokud to jejich stav vyžaduje *konzervování* a uloženy s předmětem.

3.13 *Konzervátor-restaurátor* musí usilovat o maximální srozumitelnost a trvanlivost dokumentace. Kopie dokumentace musí být poskytnuta vlastníkovvi či správci předmětu a musí být zpřístupněna. Dokumentace zůstává duševním vlastnictvím *konzervátora-restaurátora*, proto má právo být uznáván jako autor práce.

3.14 *Konzervátor-restaurátor* nesmí vydávat za výsledky své práce činnost jiné osoby, ať už se jedná o samotné *zásahy*, či publikační výstupy.

3.15 *Konzervátor-restaurátor* je vázán profesní mlčenlivostí jen v případě informací, které by mohly ohrozit bezpečnost předmětu. V žádném případě nesmí zamlčet nezvratně podložené pochybení své i jiných *konzervátorů-restaurátorů*.

3.16 *Konzervátor-restaurátor* má povinnost poskytnout veškerou možnou pomoc při záchraně předmětů kulturního dědictví v krizových situacích.

3.17 *Konzervátor-restaurátor* nesmí podporovat nelegální nakládání s kulturním dědictvím, naopak má povinnost jej oznámit příslušným úřadům.

3.18 *Konzervace* a *restaurování* je interdisciplinární obor, proto je spolupráce s odborníky z jiných vědních oborů i z řad *konzervátorů-restaurátorů* velmi důležitá.

3.19 *Konzervátor-restaurátor* by měl přihlížet k názorům *kolegů*, se kterými spolupracuje.

3.20 *Konzervátor-restaurátor* musí přispívat k rozvoji profese sdílením svých zkušeností a získaných informací, nejlépe formou publikování dosažených výsledků.

3.21 *Konzervátor-restaurátor* se má podle svých znalostí, kompetencí a časových a technických možností, účastnit vzdělávání studentů a praktikantů. Je zodpovědný za správné vykonání jim svěřené práce.

4. Jak vést zásah?

4.1 *Konzervátor-restaurátor* musí být na základě nabytého vzdělání a zkušeností schopen kvalifikovaně zodpovědět následující otázky a postupovat dle shromážděných informací:³

- a) *Proč je třeba provést zásah?*
- b) *Získal jsem a vyhodnotil všechny použitelné informace?*
- c) *Konzultoval jsem zásah s kolegy?*
- d) *Vzal jsem v úvahu a vyhodnotil všechny faktory přispívající k identitě a komplexní hodnotě předmětu?*
- e) *Jaké mám možnosti zásahu pro dosažení uspokojivého výsledku při minimální intervenci do předmětu?*
- f) *Jaký dopad bude mít můj zásah na zachování faktorů přispívající k identitě a komplexní hodnotě předmětu?*
- g) *Mám dostatek informací a schopností k navržení zásahu a jeho realizaci?*
- h) *Jaké výhody a nevýhody skýtají jednotlivé kroky zásahu a jak je budu vyhodnocovat v jeho průběhu?*
- i) *Je možné namísto intervence do předmětu upravit režim užívání či okolní prostředí?*
- j) *Je zamýšlený zásah tím nejlepším využitím zdrojů (čas, lidé, vybavení, peníze a materiály) a je obhajitelný?*
- k) *Je třeba přizpůsobit zavedené postupy zásahu nebo je nutné vyvinout nové?*
- l) *Jak můj zásah ovlivní všechny případné budoucí zásahy?*
- m) *Zoblednil jsem budoucí užití a umístění předmětu a učinil jsem podle toho příslušná doporučení?*
- n) *Budou všechny mé zásahy plně dokumentovány v souladu s akceptovanými standardy?*
- o) *Budou informace vyplývající z dokumentace dostupné a srozumitelné ostatním?*
- q) *Jak posoudím úspěšnost zásahu a jak získám zpětnou vazbu od zainteresovaných osob?*

4.2 Výše uvedený seznam otázek neříká co dělat a navíc ani nezaručuje správnost *zásahu*, pouze napomáhá provést *konzervátora-restaurátora* celým procesem rozhodování. Od *konzervátora-restaurátora* se očekává, že si principy etického rozhodování osvojí a bude je rozvíjet vlastním vzděláváním a v rámci výkonu svého povolání. Z uvedeného také vyplývá, že cílem veškerého snažení *konzervátora-restaurátora* je dosáhnout shody názorů, která je přijatelná pro všechny *zainteresované osoby*.

4.3 *Konzervátor-restaurátor* doporučuje na základě svých vědomostí externí specialisty a koordinuje postup případného *zásahu*. Jeho povinností je dohlížet nad respektováním zásad definovaných v tomto dokumentu.

4.4 Veškeré *zásahy* prováděné externími pracovníky na *muzejních sbírkových předmětech* musí být pod dohledem kmenového *konzervátora-restaurátora* či muzeologa, který dbá na dodržení etických standardů a kvality práce, přičemž zásadním bodem zůstává ochrana dochované *komplexní hodnoty muzejního sbírkového předmětu*.

5. Muzeum a postavení konzervátora-restaurátora

5.1 *Muzea* získávají, odborně uchovávají, zpracovávají a prezentují vybrané přírodniny i lidské výtvoř, které jsou součástí přírodního a kulturního dědictví národa. Svou činností napomáhají k pochopení minulých a současných dějů a přispívají k dalšímu rozvoji společnosti. Aby mohla muzea naplnit základní funkci danou zákonem musí zajistit účinnou ochranu sbírek..⁴

5.2 *Muzeum* musí pečlivě monitorovat stav sbírek a sledovat, zda předměty nevyžadují kvalifikovaný *zásah*. Při této činnosti aktivně spolupracují jako rovnocenní partneři kurátoři, *konzervátoři*-

³ Čtvrtá kapitola vychází z *Victoria & Albert Museum Conservation Department Ethics Checklist* (1994, 2004).

⁴ Viz zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

restaurátoři a další odborníci. Základním cílem této spolupráce je maximální zachování *komplexní hodnoty* předmětu.

5.3 *Konzervátoři-restaurátoři* se musí podílet na všech činnostech *muzea*, které se týkají *muzejních sbírkových předmětů*. Musí spolurozhodovat o podmínkách, za jakých budou sbírky deponovány, prezentovány, transportovány nebo studovány, protože zachování dobrého fyzického stavu předmětů je základní podmínkou všech těchto činností.

5.4 Instituce, která nedisponuje specializovaným pracovištěm pro ochranu sbírek, musí mít k dispozici alespoň pracovníka, který je vzdělán v oblasti *preventivní konzervace* a je schopen identifikovat a do jisté míry i minimalizovat hrozící škody na sbírkovém fondu.⁵

5.5 Provádění jakéhokoli *zásahu* na *muzejním sbírkové předmětu* musí být svěřeno pouze *konzervátorovi-restaurátorovi*.

5.6 *Konzervátor-restaurátor* musí být jmenovitě uváděn jako spoluautor při prezentaci předmětů a zveřejňování výsledků jejich studia.

5.7 Odmítne-li externí pracovník respektovat zásady tohoto dokumentu, nedoporučuje se, aby s ním *muzeum* nadále spolupracovalo při činnostech souvisejících s ochranou sbírek.

5.8 *Konzervátor-restaurátor* by měl usilovat o hlubší porozumění a pochopení smyslu a cílů své profese. Jedině tak je možné, aby společnost i příbuzné profese docenily přínos muzejní *konzervace* a *restaurování*.

⁵ Zákon č. 122/2000 Sb.

Vysvětlení pojmů

autenticita je ve střeoevropském kontextu jednou ze zásadních kvalit *komplexní hodnoty muzejního sbírkového předmětu* odrážející se prostřednictvím jeho hmoty. *Autenticita* spočívá v míře dochování původních znaků vázaných na *muzejní sbírkový předmět*, které dokumentují skutečnou roli předmětu v minulosti. V jiných kulturních okruzích se však může vnímání *autenticity* významně lišit.

celistvost – integrita předmětu je soubor materiálových, technických a estetických hodnot, které spolu historicky souvisejí. Nevztahuje se pouze na stav předmětu v okamžiku kdy se začal používat nebo působit, ale součástí integrity předmětu tvoří také stopy související s jeho používáním či poškozením a následné úpravy významné z hlediska historie a života lidské společnosti.

kolegové jsou interní i externí *konzervátoři-restaurátoři*, kurátoři a další odborníci, kteří mohou být nápomocni při *zásahu*.

komplexní hodnota muzejního sbírkového předmětu vyjadřuje jeho kvalitu jako nositele souboru všech autentických informací, emocionálních a racionálních, které je možno dnes či v budoucnu identifikovat. Jako taková je hlavním předmětem ochrany. Součástí *komplexní hodnoty* je i výpočetní hodnota předmětu. Její rozpoznání však závisí na schopnostech *zajímavé osoby*.

konzervátor-restaurátor je vzdělaný, kvalifikovaný a zkušený profesionál schopný provádět komplexní *zásahy* při dodržování zásad Dokumentu o profesi konzervátora-restaurátora AMG.

muzeolog je absolvent vysokoškolského studia muzeologie

muzejní sbírkový předmět je přírodnina nebo lidský výtvar, který je součástí muzejní sbírky a je zapsán v Centrální evidenci sbírek (CES).

muzeum je pro účely tohoto kodexu každá organizace, která spravuje *muzejní sbírkové předměty* zapsané v CESu a je institucionálním členem AMG.

konzervace zahrnuje péči o *muzejní sbírkový předmět* za účelem zachování jeho *komplexní hodnoty*.

konzervace preventivní usiluje o zpomalení degradace a zabránění poškození *muzejního sbírkového předmětu* systémem pravidelných kontrol a nepřímých opatření, tj. zejména optimalizací podmínek při uložení a prezentování a minimalizací všech rizikových faktorů. Jde o péči trvalou a v současné době se jedná o jedinou metodiku, která důsledně ochraňuje *komplexní hodnotu muzejního sbírkového předmětu*. *Preventivní konzervaci* se snižují zmíněná rizika a zpomaluje se přitom zhoršování stavu celých sbírkových fondů. Je mimořádně účinným a hospodárným prostředkem, jak uchránit kvalitu kolekcí i jednotlivin v nich a jak snížit nutnost intervenčních *zásahů* do předmětu na minimum. Při práci *konzervátora-restaurátora* musí být *preventivní konzervace* upřednostňována.

konzervace sanační spočívá v ochraně hmoty a konstrukce *muzejního sbírkového předmětu* pomocí systému přímých *zásahů* stabilizujících jeho fyzický stav. Při práci musí být upřednostňovány technologie, které minimálně narušují *komplexní hodnotu muzejního sbírkového předmětu*.

restaurování je činnost, která obnovuje *celistvost-integritu* předmětu na určitém známém stupni jeho historického vývoje. Hlavním důvodem je dosažení srozumitelnosti předmětu. V určité míře tak dochází k obnovení dřívější estetické, technické, hudební aj. funkčnosti-účinnosti předmětu.

Restaurování zahrnuje nejen doplňování chybějících či silně poškozených prvků, ale také odstranění těch prvků, které srozumitelnost nebo funkčnost-účinnost předmětu omezují. Při restaurování dochází ke změně komplexní hodnoty *muzejního sbírkového předmětu*.

výpovědní hodnota – je část komplexní hodnoty, která je v současnosti poznatelná.

zainteresované osoby jsou všichni, kdo mají odůvodněný zájem o *muzejní sbírkový předmět*, o informace týkající se *zásahu* a o závěry z něj plynoucí.

zásah je pojmem, pod který lze zahrnout všechna opatření prováděná při profesionální ochraně *muzejních sbírkových předmětů*. Patří sem nejen *sanační konzervace* a *restaurování*, ale i opatření z oblasti *preventivní konzervace* a průzkum *předmětu*. Legitimním *zásahem* je i naprostá rezignace na jakoukoliv operaci s *muzejním sbírkovým předmětem* za předpokladu, že by mu tento zásah neprospěl.

Použité zdroje:

- [1] *AIC Code of Ethics and Guidelines for Practice (1994)*- www.aic.stanford.edu
- [2] *E.C.C.O. Professional Guidelines I – The Profession (2002)*. - www.encore-edu.org
- [3] *E.C.C.O. Professional Guidelines II – Code of Ethics (2003)*. - www.encore-edu.org
- [4] *E.C.C.O. Professional Guidelines III – Basic Requirements for Education in Conservation-Restoration (2004)*. - www.encore-edu.org
- [5] *ICOM Code of Ethics for Museums (2004)* - <http://icom.museum.org>
- [6] *The Nara Document on Authenticity (1994)* - www.international.icomos.org/charters/nara_e.htm
- [7] *Návrh evropské strategie preventivní konzervace (2000)* viz STŘEŠŤÍKOVÁ, Markéta; ŠIMČÍK, Antonín: *Dokument z Vantaa – evropská politika preventivní konzervace*. In Sborník z konzervátorského a restaurátorského semináře. Brno 2003, s. 49 – 54.
- [8] *Profesní kodex konzervátora-restaurátora ICOM-CC (1986)* viz HOLMAN, Pavel; TLACHOVÁ, Kateřina: *Konzervátor-restaurátor: profesní kodex*. In Konzervace a restaurování kulturního dědictví z pohledu mezinárodní etiky, Metodický list. Brno 1995, s. 73 – 76. - www.fpf.slu.cz/~sim20uh/
- [9] *Sbírka zákonů ČR. Ročník 2000. Zákon č. 122/2000 Sb. „o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů*, Praha 2001, s. 1686 – 1691.
- [10] *Victoria & Albert Museum Conservation Department Ethics Checklist (1994, 2004)*. - www.vam.ac.uk/res_cons/conservation/advice/policies/
- [11] *Victoria and Albert Museum Conservation Department Ethics Checklist Background Document (2004)*. - www.vam.ac.uk/res_cons/conservation/advice/policies/
- [12] WAIDACHER, Friedrich: *Průručka všeobecnej muzeológie*. Bratislava 1999.